

УДК 342.9:347.122(477)(043)

В. І. ТЕРЕМЕЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПЕРСОНАЛЬНИМИ ДАНИМИ

Охарактеризовано суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, та визначено особливості їх правового статусу. Сформульовано авторське визначення суб'єкта персональних даних. Запропоновано поділяти суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, на основні, участь яких є обов'язковою, та факультативні. Обґрунтовано необхідність доповнення ст. 2 закону України «Про захист персональних даних» терміном «неналежний володілець» та визначення його статусу.

Ключові слова: суб'єкти відносин, пов'язаних з персональними даними; персональні дані; захист персональних даних; неналежний володілець.

Teremetskiy, V.I. (2015), "Subjects of relations related to personal data" ["Subiekty vidnosyn, poviazanykh z personalnymu danymy"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 171–176.

Постановка проблеми. Персональні дані відображають важливі аспекти життя людини, а тому потребують комплексного захисту з боку держави. Використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж збільшує ризик несанкціонованого доступу до такої інформації з метою подальшого використання її в якості товару. Очевидно, що інформаційна сфера, яка охоплює обіг персональних даних, є вкрай вразливою та обумовлює наявність негативних наслідків у вигляді втрати та незаконного розповсюдження інформації. За таких умов актуальним є питання ефективної регламентації діяльності суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними.

Стан дослідження. Слід зазначити, що визначення особливостей суб'єктів правовідносин у сфері захисту персональних даних, аналіз окремих аспектів їх правового статусу за законодавством України та співставлення з відповідним міжнародним досвідом були предметом розгляду в працях таких науковців, як І. В. Арістова, О. О. Баранов, Л. В. Борисова, О. І. Брель, А. В. Кучеренко, А. В. Пазюк, В. П. Радкевич, М. В. Різак, К. М. Рудой, І. М. Сопілко, А. В. Ту-

нік, А. М. Чернобай, О. О. Шарібурина, М. Я. Швець. Віддаючи належне результатам наукових досліджень, слід констатувати, що питання обмеження незаконних дій суб'єктів щодо поширення персональної інформації, забезпечення реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктами правовідносин у цій сфері, узагальнення зарубіжного досвіду правового захисту персональних даних та визначення можливості його використання в Україні досліджені в науковій літературі фрагментарно і потребують розробки нових підходів до їх вирішення. Тому метою статті є здійснення характеристики суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, та визначення особливостей їх правового статусу.

Виклад основного матеріалу. До суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, ст. 4 закону України «Про захист персональних даних» [1] відносить: суб'єкта персональних даних, володільца персональних даних, розпорядника персональних даних, третю особу, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений з прав людини). При цьому суб'єкт персональних

даних – це фізична особа, якій належить персональна інформація, тобто без нього відносини, пов'язані з персональними даними, фактично втрачають сенс. Володілець і розпорядник є суб'єктами, які безпосередньо здійснюють обробку та захист персональних даних, а отже на них покладено важливі функції у цих правовідносинах. Слід зауважити, що розпорядник є суб'єктом, участь якого може мати факультативний характер, тобто володілець може взагалі його не залучати до обробки або делегувати функцію обробки та захисту персональних даних на договірних засадах. Третьою особою можуть виступати органи влади, діяльність яких потребує використання персональних даних фізичної особи. В основному це центральні та територіальні органи виконавчої влади, а також правоохоронні органи, які використовують відомості про особу для потреб державного управління і забезпечення законності та правопорядку в державі. Уповноважений з прав людини є суб'єктом, який у правовідносинах представляє інтереси держави, а його повноваження переважно спрямовані на забезпечення законності при обробці та захисті персональних даних.

Залежно від ролі, яку виконують усі суб'єкти відносин, пов'язаних з персональними даними, їх можна поділити на дві групи:

– основні, участь яких є обов'язковою. До цієї групи належать суб'єкт персональних даних, володілець персональних даних та Уповноважений з прав людини. Їх участь є невід'ємним елементом захисту персональних даних;

– факультативні, тобто суб'єкти, які можуть не брати участь у вказаних правовідносинах, що не вплине на їх хід та результати, а в разі такої участі їх становище значно обмежене. До них слід віднести розпорядника та третю особу.

Отже, запропонована класифікація дозволяє акцентувати увагу на сутності та правовому становищі суб'єктів правовідносин.

За спрямованістю суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, слід поділити на три основні групи:

1) суб'єкт персональних даних, тобто особа, якій належать персональні дані, та особи, які дають згоду на обробку персональних даних суб'єкта (батьки, опікуни, піклувальники та ін.). До цієї групи доцільно віднести тільки осіб, яким прямо чи опосередковано належать права на персональні дані;

2) суб'єкти, які здійснюють обробку персональних даних, тобто володілець і розпорядник персональних даних. Ця група суб'єктів характеризується тим, що їм не належить право на персональні дані, адже вони лише виконують

певні операції з цими відомостями відповідно до встановленої мети. Вбачається, що до цієї групи також слід віднести третю особу як суб'єкта відносин, пов'язаних з персональними даними, адже фактично вона здійснює обробку відомостей про особу, але з іншою метою;

3) суб'єкти забезпечення захисту персональних даних (наприклад, Уповноважений з прав людини).

З урахуванням наведеного необхідно проаналізувати правове становище суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, з метою всебічного та об'єктивного визначення їх особливостей.

Згідно зі ст. 2 закону України «Про захист персональних даних» суб'єктом персональних даних є фізична особа, персональні дані якої обробляються [1]. У вітчизняному законодавстві не конкретизується становище та особливості фізичної особи – суб'єкта персональних даних, що є приводом для наукових дискусій з цього питання.

Кожна людина з моменту народження отримує комплекс невід'ємних прав і свобод, основними з яких є захист приватного життя та особиста недоторканність. У зв'язку з цим виникає питання: чи впливає вік особи на її становище як суб'єкта персональних даних? Вирішення цього питання можливе через з'ясування особливостей відомостей, віднесених до персональних даних, оскільки відповідні складності пов'язані насамперед із тим, що фізична особа протягом свого життя поступово набуває право- та дієздатність.

Згідно з ч. 1 ст. 12 закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [2] внесення відомостей про народження фізичної особи та її походження, шлюб, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть – здійснюється відділами державної реєстрації актів цивільного стану шляхом складання актового запису цивільного стану в електронному вигляді у Державному реєстрі актів цивільного стану громадян та на паперових носіях. Наведене вказує на той факт, що з моменту народження людина отримує такі персональні дані, як дата і місце народження. Зазначена інформація про особу дозволяє здійснити її ідентифікацію, оскільки у вказаному реєстрі також містяться відомості про прізвище, ім'я та по батькові особи. Щодо цих відомостей особа набуває статусу суб'єкта персональних даних з моменту внесення відомостей про її прізвище, ім'я та по батькові до державного реєстру актів цивільного стану громадян, адже з народження дитина записується за персональними даними матері. Оскільки

до настання повної дієздатності дитина не в змозі захищати власні права та інтереси, право захисту персональних даних дітей здійснюється їх батьками, опікунами або піклувальниками.

Тому до моменту вчинення зазначених дій новонароджена особа ідентифікується через персональні дані матері, які містяться в обмінній картці вагітної. Натомість факт народження дитини змінює персональні дані матері, зокрема відомості про склад сім'ї та про стан здоров'я. З урахуванням цього доцільно створити умови захисту матері, яка народила дитину, щодо інформації про дитину до її реєстрації як громадянина. Вбачається, що єдиним дієвим способом такого захисту є суттєве скорочення строку державної реєстрації народження дитини, який відповідно до ч. 3 ст. 13 закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» складає один місяць з дня народження та три дні у разі народження дитини мертвою [2]. Стосовно другого строку слід зазначити, що він є достатнім, оскільки передбачає час на поховання, а у разі необхідності – проведення судово-медичної експертизи. Щодо строку один місяць необхідно зауважити, що він може бути скорочений до п'яти днів, оскільки заяву до органу реєстрації актів цивільного стану може подати чоловік. Скоротивши строк державної реєстрації народження дитини, можна значно зменшити можливість протиправного використання персональних даних матері та прискорити отримання дитиною гарантій захисту її персональних даних.

Суб'єкт персональних даних не має від народження повної сукупності відомостей про себе, але отримує їх протягом усього життя. Таким чином, процес формування сукупності персональних даних є динамічним, адже «інформаційний образ» особистості складається протягом усього життя, а іноді й після смерті. З урахуванням того, що суб'єкт персональних даних не здатен реалізувати свої права в зазначеній сфері від народження, виникає потреба у представництві його інтересів. Тому батькам та опікунам фізичної особи слід надати право здійснювати розпорядження його персональними даними. Мова також може йти про осіб, які за станом здоров'я є недієздатними або дієздатність яких обмежена судом. У зв'язку з цим виникає необхідність включення цих осіб до переліку суб'єктів персональних даних.

Отже, під суб'єктом персональних даних слід розуміти фізичну особу, якій належать персональні дані, що обробляються, або її представників, які від імені цієї особи надають згоду на таку обробку та здійснюють інші пра-

ва щодо захисту персональних даних. Запропоноване визначення необхідно закріпити у ст. 2 закону України «Про захист персональних даних».

Суб'єкт персональних даних є основним учасником правовідносин у сфері захисту персональних даних. Однак у вітчизняному законодавстві не визначеними залишилися деякі питання його правового становища, зокрема щодо віку та громадянства. Отже, суб'єктами персональних даних можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, незалежно від віку, національності та релігійних уподобань. До вказаних суб'єктів персональних даних доцільно віднести також батьків та опікунів фізичних осіб, які за своїм віком або станом здоров'я не мають можливості самостійно реалізувати права у сфері захисту персональних даних.

Важливе значення має дослідження правового статусу таких суб'єктів, як володільць та розпорядник персональних даних, оскільки вони є обов'язковими учасниками правовідносин у сфері захисту персональних даних. Відповідно до ст. 2 закону України «Про захист персональних даних» володільць персональних даних – це фізична або юридична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом [1]. Отже, володільць є важливим суб'єктом правовідносин, який безпосередньо здійснює обробку персональних даних та визначає її мету. Виходячи з положень законодавства, володільців можна поділити на фізичних та юридичних осіб, при цьому фізична особа – це, наприклад, приватний підприємець, який самостійно обробляє персональні дані своїх працівників, а юридична особа – це підприємство, установа чи організація, яка також здійснює обробку персональних даних фізичних осіб [1, ч. 2 ст. 4].

Згідно з ч. 5 ст. 6 закону України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством [1]. Вбачається, що таке формулювання є недосконалим, оскільки основою обробки персональних даних є вітчизняне законодавство в цій сфері, натомість згода суб'єкта персональних даних – це основна умова початку правовідносин. Якщо змоделювати ситуацію відповідно до положень вказаної статті, то суб'єкт надає згоду фізичній особі – підприємцю на обробку її персональних даних,

а остання, яка фактично стає володільцем персональних даних, у свою чергу, не може бути володільцем, оскільки не має можливості забезпечити надійний захист персональних даних чи просто не має відповідних повноважень згідно із законом України «Про захист персональних даних» (наприклад, володільць не здійснив обов'язкову Державну реєстрацію бази персональних даних). У такому випадку суб'єкт персональних даних ризикує надати відомості про себе володільцю, який діє поза законом, отже не має відповідних повноважень. Через це постає проблема притягнення такого володільця до відповідальності за неправомірну обробку персональних даних. Сучасний стан законодавства у сфері захисту персональних даних не дозволяє вирішити цю проблему, адже в законі відсутнє визначення такого володільця. Тому слід ст. 2 закону України «Про захист персональних даних» доповнити терміном «неналежний володільць» та визначити його статус. Вбачається, що під неналежним володільцем слід розуміти фізичну або юридичну особу, яка без дозволу на обробку персональних даних здійснює реалізацію складових процесу обробки персональних даних (збирання, накопичення, поширення, видалення або знищення).

Згідно з ч. 2 ст. 4 закону України «Про захист персональних даних» володільцем чи розпорядником персональних даних можуть бути підприємства, установи і організації усіх форм власності, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, фізичні особи – підприємці, які обробляють персональні дані відповідно до закону [1]. Істотним, хоча і дещо застарілим доповненням нормативно-правового закріплення статусу володільця персональних даних є роз'яснення Міністерства юстиції України від 21 грудня 2011 р. «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» [3], в якому зазначається: якщо персональні дані обробляються юридичною особою, то володільцем бази персональних даних також є юридична особа. Йдеться про те, що відповідальність у рамках обробки персональних даних повинна нести не тільки відповідальна особа на підприємстві чи установі (наприклад, працівник відділу кадрів), а безпосередньо підприємство в особі керівника. Вбачається, що така позиція законодавця є виправданою, оскільки забезпечення належних умов захисту персональних даних фізичної особи – це, перш за все, завдання юридичної особи, а не конкретного працівника.

Викликає інтерес і правове становище розпорядника персональних даних. У ст. 2 закону України «Про захист персональних даних» розпорядником визнається фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця [1]. При цьому обробку персональних даних володільць може доручити розпоряднику відповідно до договору, укладеного в письмовій формі, а розпорядник, у свою чергу, може обробляти персональні дані лише з метою і в обсязі, які визначені у договорі. Отже, правовий статус розпорядника обмежено договором, укладеним із володільцем персональних даних. Вбачається, що наявність розпорядника персональних даних обумовлена такими чинниками:

– відносно володільця – юридичної особи така необхідність викликана структурними особливостями підприємств, установ та організацій, що використовують персональні дані фізичних осіб. Наприклад, відсутність у структурі підприємства кадрової служби обумовлює потребу залучити до процесу обробки персональних даних розпорядника;

– відносно володільця – фізичної особи основною причиною укладання договору з розпорядником може бути обмеженість ресурсів та фондів для здійснення якісної обробки персональних даних, а також малий штат працівників.

Згідно із законодавством розпорядником може бути як фізична особа, так і юридична, втім існує принципове обмеження щодо обробки персональних даних, володільцем яких є орган державної влади чи орган місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 3 ст. 4 закону України «Про захист персональних даних» розпорядником у такому разі може бути лише підприємство державної або комунальної форми власності, що належить до сфери управління цього органу [1]. Така вимога обумовлена тим, що мова йде про сферу державного управління, а тому обробку персональних даних повинні здійснювати суб'єкти такої ж форми власності, що й володільць.

На підставі розглянутого зауважимо, що правовий статус володільця та розпорядника персональних даних, регламентований вітчизняним законодавством, не в достатній мірі відповідає вимогам законодавства країн Європейського Союзу. Зокрема, є певні суперечності стосовно умов здійснення обробки персональних даних вказаними учасниками правовідносин та нормативно-правового закріплення основ здійснення ними своїх повноважень.

Дослідження суб'єктів відносин, пов'язаних з обробкою персональних даних, вимагає також аналізу статусу третьої особи як учасника цих правовідносин. У законодавстві вказаний суб'єкт визначається як будь-яка особа, за винятком суб'єкта персональних даних, володільця чи розпорядника персональних даних та Уповноваженого з прав людини, якій володільцем чи розпорядником персональних даних здійснюється передача персональних даних [1, ст. 2]. Аналізуючи вказане положення, можна зробити висновок, що третя особа – це суб'єкт, який не обробляє персональні дані, не укладає жодних договорів стосовно них, а лише отримує відомості про фізичну особу використання з відповідною метою. Потреба використання персональних даних такими учасниками правовідносин обумовлена особливостями сфери державного управління та сфери господарювання, які передбачають оперування відомостями про особу. Враховуючи наведене, виникає потреба розмежування третьої особи як представника владно-розпорядчої діяльності та представника господарської діяльності. До представників владно-розпорядчої діяльності слід віднести податкові та митні органи, органи статистики, органи Пенсійного фонду, правоохоронні та судові органи тощо. До представників господарської діяльності належать страхові компанії, банківські та кредитні установи, оператори мобільного зв'язку та ін.

Слід підкреслити, що становище третьої особи у відносинах, пов'язаних з персональними даними, має дві істотні особливості, які визначають індивідуальність цього суб'єкта. По-перше, третя особа отримує відомості про фізичну особу не від самого суб'єкта персональних даних, а від володільця або розпорядника. Завдяки цьому третя особа – єдиний суб'єкт, який може використовувати персональні дані навіть без згоди самої фізичної особи. По-друге, мета обробки персональних даних третьою особою не співпадає з метою обробки таких даних володільцем чи розпорядником, які їх надають. Наприклад, якщо вищий навчальний заклад обробляє персональні дані студентів з метою їх обліку або нарахування стипендії, то органи внутрішніх справ можуть отримати ці дані від закладу та використати їх для ідентифікації особи в рамках оперативно-розшукової діяльності.

Отже, третя особа є факультативним суб'єктом відносин, пов'язаних з персональними даними, тому закріплення її правового статусу в законодавстві є необхідним. Вбачається, що зазначений суб'єкт має важливе значення для сфери державного управління, оскільки персо-

ніфікована інформація здебільшого використовується саме в інтересах цієї сфери, ніж для потреб володільця. Наприклад, роботодавець використовує персональні дані працівника для надання звітності органам виконавчої влади, здійснення відрахувань у фонди страхування та соціального забезпечення тощо.

Виходячи з викладеного, до другої групи суб'єктів слід віднести учасників, які отримують персональні дані від суб'єкта (володільця отримує такі дані від розпорядника) та здійснюють їх обробку відповідно до встановленої мети. Володільцем, розпорядником, а також третьою особою може бути як фізична, так і юридична особа, які згідно із законодавством реалізують свої права та виконують обов'язки.

До третьої групи суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, які забезпечують захист персональних даних, належать володільці, розпорядники персональних даних, треті особи, а також відповідний структурний підрозділ або відповідальна особа, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних під час їх обробки в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також у володільців чи розпорядників персональних даних, що здійснюють обробку персональних даних [1, ст. 24]. Крім того, фізичні особи – підприємці особисто забезпечують захист персональних даних, якими вони володіють, згідно з вимогами закону. Значними повноваженнями щодо захисту персональних даних закон наділяє Уповноваженого з прав людини [1, ст. 4, 22, 23]. У цілому ця група суб'єктів має на меті забезпечення захисту персональних даних фізичної особи від несанкціонованого доступу, спроб незаконного знищення, видалення та поширення персональної інформації.

З урахуванням наведеного можна зробити такі **висновки**:

1. Закріплене у законі поняття «суб'єкт персональних даних» має багато недоліків, зокрема: невизначеність вікового цензу учасників, відсутність деталізації аспектів їх праводієздатності, неврахування належності таких суб'єктів до громадян певної країни. Відносно володільця персональних даних також виникають суперечності, пов'язані з необхідністю закріплення статусу володільців, які діють поза межами закону. Тому нами висловлені пропозиції щодо виділення такого суб'єкта, як неналежний володільць.

2. Необхідність існування розпорядника персональних даних обумовлена структурними особливостями підприємств, установ та організацій, які використовують персональні дані

фізичних осіб, обмеженістю ресурсів і фондів для здійснення якісної обробки персональних даних, а також малим штатом працівників.

3. Аналіз правового статусу третьої особи до- вів, що цей суб'єкт правовідносин є особливим, оскільки діє на договірній основі та має окрему мету обробки персональних даних особи, яка відрізняється від мети обробки таких даних володільцем чи розпорядником і обумовлена особливостями сфери державного управління

та сфери господарювання, які передбачають оперування відомостями про особу.

Вбачається, що у подальшому перспектив- ним напрямом наукових досліджень є наукова розробка питань, що стосуються дослідження суб'єктів контролю за додержанням законо- давства про захист персональних даних, до яких слід віднести Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суди.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних : закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : закон України від 1 лип. 2010 р. № 2398-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 38. – Ст. 509.

3. Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» : роз'яснення М-ва юстиції України від 21 груд. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11>.

Надійшла до редколегії 13.07.2015

ТЕРЕМЕЦКИЙ В. И. СУБЪЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПЕРСОНАЛЬНЫМИ ДАННЫМИ

Охарактеризованы субъекты отношений, связанных с персональными данными, и определены особенности их правового статуса. Сформулировано авторское определение субъекта персональных данных. Предложено разделять субъектов отношений, связанных с персональными данными, на основные, участие которых является обязательным, и факультативные. Обоснована необходимость дополнения ст. 2 закона Украины «О защите персональных данных» термином «ненадлежащий владелец» и определение его статуса.

Ключевые слова: субъекты отношений, связанных с персональными данными; персональные данные; защита персональных данных; ненадлежащий владелец.

TEREMETSKYI V. I. SUBJECTS OF RELATIONS RELATED TO PERSONAL DATA

Some problems of legal regulation of the subjects of relations related to personal data are considered. Characteristics of the subjects of the mentioned relations are realized and peculiarities of their legal status are determined. It is emphasized that consolidation of only individuals as subjects of personal data, is intended to guarantee everyone in the state, protection of his personal data.

The objective of the article is implementation of the characteristics of the subjects of relations related to personal data, and determining the features of their legal status.

The methodological basis of the paper is a set of general scientific and special legal methods of research. With the help of logical and semantic method and method of ascent from the abstract to the concrete the author has deepened the conceptual apparatus, namely the nature of the terms «personal data» and «improper performer». The system and structural method is used for the classification of the subjects of relations related to personal data. Methods of analysis and synthesis made it possible to determine the problems of legal regulation of subjects of these relations and to develop scientific recommendations on its improvement.

The author's definition of the subject of personal data is formulated. It is found out that the subject of personal data does not naturally have complete set of information about itself, instead gets the information throughout the whole life. This indicates on the evolution of personal data and its transformation in the society.

The author has suggested to share the subjects of relations related to personal data, depending on the legal status and procedural value into basic, which participation is mandatory, and optional, which can not be involved in these legal relations, and in case such a participation their status is significantly limited. The necessity to amend the Art. 2 of the Law of Ukraine «On Personal Data Protection» with the term «undue holder» is grounded; and its status is determined.

Keywords: subjects of relations related to personal data, personal data, protection of personal data, improper holder.